

др Богомил Ферфила,
доцент Факултета за социологију и политичке науке

ПРОФЕСОР МАКСИМОВИЋ – ЈЕДАН ОД ТВОРАЦА КРИТИЧКЕ ТЕОРИЈЕ ДРУШТВЕНЕ СВОЈИНЕ

Друштвена својина је увек означавала априорни и недодирљиви темељ југословенског социјалистичког друштва, што је ограничавало друштвене науке, пре свега социологију и економију, да одреде њену суштину, елементе и домет. Због тога је дуго трајала расправа између два правца у теорији о друштвеној својини: институционално-системског (који заговара одсуство тржишне економије и власничке природе друштвене својине) и критичко-теоријског правца, чији је главни протагониста Иван Максимовић. Аутор излаже основне елементе овог другог правца и указује на доприносе Ивана Максимовића. Посебна пажња је посвећена улози расподеле према раду као конститутивног елемента друштвене својине. Иако је неразвијеност југословенске праксе учинила да се друштвена својина повлачи с историјске позорнице, образлажу се аргументи за закључак да је критичка теорија друштвене својине била значајан допринос ризници модела, опција и стратегија (потенцијално) ефикасних и хуманих друштвено-економских система.

Кључне речи: *Друштвена својина – Расподела према раду – Самоуправни социјализам.*

1. ДВА ТЕОРЕТСКА КОНЦЕПТА ДРУШТВЕНЕ СВОЈИНЕ

Друштвена својина је увек означавала априорни и недодирљиви темељ (1) нашег социјалистичког друштва, његову суштину одред-

(1) С. Поповић је означава као идеолошки пројект политичке бирократије, што

ницу и константу. Управо је то била једна од ограничавајућих чињеница због чега друштвене науке, пре свега економија и социологија, нису успеле у целини спознати, нити оперативно одредити њену суштину, елементе и домет; раздвојити идеолошко-политичко-правне (често фиктивне) карактеристике друштвене својине од њених стварних економских могућности на плану практичног увођења друштвено-својинских тенденција.

Следећи ограничавајући моменат у ефикасном и употребљивом постављању својинских односа била је жеља, захтев и уверење да је друштвена својина у великој мери феномен дисконтинуитета – сасвим нова економска, правна, друштвена, категорија. Због тога се није покушавала постављати повезаност са приватним, колективним и државним облицима својине, као познатим и практично поврћеним својинским институтима, већ су се непрестано тражиле нове карактеристике, критеријуми, елементи. То важи не само за идеолошко-политичко-правно опредељење својинских односа већ и у погледу трагања за конкретним решењима у економској науци.

Такође, претежно бављење друштвено-економским критеријумима и аспектима друштвене својине, насупрот мањкавој операционализацији на нивоу основних привредних ћелија – предузећа, изражава претерано поверење у друштвено-својински новум. То бисмо могли окарактерисати као заједничку мањкавост у више праваца, мишљења, концепција друштвене својине. Дакако, све теоријске приступе не можемо изједначити. Тако, у периоду 1950-1980. године, можемо разликовати, у грубом смислу, две дијаметрално различите теорије друштвене својине.

Прву бисмо могли назвати институционално-системском (према И. Максимовићу), и то пре свега зато што је своју нормативну потврду, односно употребу, добила у основним друштвеним документима (устави из 1963. и 1974, системски закони седамдесетих година и партијски документи у последње 2-3 деценије).

Њену суштину бисмо могли одредити као несвојинско схватање друштвене својине, пошто негира економску и правну својину. Она је настала под снажним утицајем идеолошко-политичко-правног несвојинског приступа друштвеној својини, који негира постојање правног субјективитета и легитимности над друштвеним средствима.

Она је, заправо, последица неразликовања појма монопола и појма својине, изједначавања сваке својине са монополом, тј. експлоататорским односом. Материјална својинска мотивација (чија је централна тачка профит) покушала се заменити категоријом дохотка, а приватносвојинска одговорност и присила (чији су стожер губитак и стечај) политичким постулатима свести, социјалистичког самоуправ-

одражава само једну страну те сложене и вишедимензионалне категорије.
С. Поповић, *Својина и одлучивање*, Друштвена својина у Југославији, Центар за марксизам Универзитета, Београд, 1986.

љања, активношћу субјективних снага. Идеолошко полазиште тога приступа је у уверењу да је приватна својина средстава за производњу материјална основа експлоатације, и да су у томе корени највећег зла у друштву, односно да тек друштвена својина ствара друштвене претпоставке за ослобађање људи, за укидање отуђености произвођача од материјалних чинилаца производње, за слободан и свестрани развој индивидуалности.

У складу са тим се целокупни економски механизам самоуправне привреде схвата као неробни, нетржишни, тј. као организам самоуправног споразумевања и друштвеног договарања. И. Максимовић констатује да се деловање економских законитости покушало супституисати са свесном (планском, договорном) самоуправном активношћу, а економска рационалност са самоуправним усаглашавањем (овде се уочава велика сличност са телеолошким идејама Преображеноскога)⁽²⁾. Економска питања друштвене својине и самоуправљања изједначавала су се са политичким питањима, камате и тржишне цене фактора производње биле су проглашене за остатке капиталистичке економије, поједини принципи тржишта задржали су се за унутрашње облике организирања удруженог рада (на пример, неки облици тржишта између ООУР-а унутар радне организације, односно међу радним организацијама унутар СОУР-а). Субјект такве друштвене „својине” је конституисан у облику апстрактних, неоперативних категорија, као што су удружени рад, радничка класа, друштво. При покушају давања функција, нормативних овлашћења тим субјектима друштвене својине, стварни односи су се у привредној пракси још више замагљивали и у привредни систем је унета додатна збрка.

На сферу присвајања се гледало као на изразито неконфликтно, готово хармонично подручје, на којем се остварује расподела према раду (без елемената експлоатације), где радници управљају и привређују на основама усклађених појединачних, заједничких и општих друштвених интереса, истовремено мотивисани за максимализацију дохотка, као интегралне економске категорије, која омогућава задовољавање интереса на свим нивоима општости.

Таквим концептом економске садржине друштвене својине није лако објаснити узроке савремене кризе у Југославији (којој је без сумње допринела и та концепција). Можда још више забрињава то да криза заправо ниучему није утицала на модификацију институционално-системског решења друштвене својине, које и даље егзистира на таквим оценама да економска пракса и понашање привредних субјеката нису у складу са Уставом и Законом о удруженом раду (према томе, да би се то постигло треба мењати народ).

(2) И. Максимовић, *Теоријски проблеми друштвене својине и перспективе промена привредног система, Криза Југословенског економског система*, САНУ, Београд, 1986, стр. 123-124.

Други правац друштвено-економског схватања друштвене својине означимо као критичко-теоретски концепт. Реч је о више или мање обликованој синтези економских, социоправних и политолошких теза, теорија, ставова, коју у југословенској економској науци заступају и развијају И. Максимовић, А. Бајт, Ф. Черне, Б. Хорват, М. Лабус и други.

Њихови бројни прилози, теоријски ставови и концепти, тек треба да се на основама темељне анализе и синтезе повежу у целовит критичко-теоријски концепт друштвене својине. Овај концепт бисмо данас, када смо суочени са великим бројем веома различитих, често дијаметрално супротних ставова и теза поводом својинских односа, могли окарактерисати као средишњи социоекономски концепт и поглед на (друштвено) економску стварност, који је у функцији њене промене у правцу постулирања друштвене својине и самоуправљања за темељне одреднице друштва и привредног система, којима се прилагођавају остали (робни) елементи економије и политике. То прилагођавање, пак, није само једносмерно (од друштвене својине и самоуправљања ка систему робне производње), већ обратно, односно узајамно. Штавише, неки аутори (А. Бајт) наглашавају тржишну принуду и економску рационалност као основне детерминанте. Дакако, нема двојбе у томе да је на садашњем нивоу развијености производних снага и организације привреде, у условима друштвене и техничке поделе рада, робна и тржишна карактеристика сваког економског (па и политичког) субјективитета друштвене својине (као и самоуправљања) нужна; нужно се врши економско вредновање фактора производње и коначних производа; нужна је робна репродукција средстава у друштвеној својини. Јединствено југословенско тржиште и његов механизам би требало да делују, такође, без ограничавања у свим фазама и деловима просте и проширене репродукције, а систем планирања мора произлазити и заснивати се на робној логици, да би истовремено допуњавао тржиште на оним подручјима где је оно недовољно ефикасно (привредни и технолошки развој, пуна запосленост производних ресурса, макроекономска регулација понуде и тражње, расподела према раду итд.).

У складу са таквим разумевањем економског система (привредног система), мора се и друштвена својина схватати као економско-социополитолошко-филозофска и правна категорија.

Ако имамо у виду нашу реалну ситуацију, чини се да на данашњем нивоу наше објективне и субјективне развијености нисмо у стању успоставити шире облике економски и друштвено ефикасног својинског субјективитета (тј. идентификовати мотивисане носиоце; њихове егзистенцијалне интересе; економске и друштвене инструменте преко којих се могу изразити и реализовати), као што је то ниво приватне и колективне својине. Јачање колективне, предузетничке ком-

поненте друштвене својине (аутономија организација удруженог рада, потпуна одговорност за добре и лоше привредне резултате при управљању и располагању друштвеним средствима итд.), чворишна је тачка бројних теза, теорија и ставова унутар својинског концепта друштвене својине. Изгледа да без суштинског продубљивања и операционализације тог нивоа друштвено-својинског организовања и субјективитета, није могућ ни својински концепт друштвене својине, а још мање функционисање тржишних критеријума привређивања.

На крају би се могло рећи да је проблематика оба концепта економске садржине друштвене својине у извесном смислу заједничка – наиме, оба полазе од хипотетичног привредног (друштвено-економског) модела који у стварности не постоји (иако је вероватно истина да су елементи својинског концепта много више остварљиви, нису у тој мери изван стварних друштвених и привредних односа). Да је било који од концепата остварен, наше садашње тешкоће би вероватно биле много мање. С друге стране, истина је да су бројни елементи својинског концепта друштвеног система емпиријски потврђени и реализовани у бројним земљама, док су претпоставке несвојинског концепта увек биле само скуп лепих жеља.

2. КРИТИЧКО-ТЕОРИЈСКИ КОНЦЕПТ ДРУШТВЕНЕ СВОЈИНЕ

Једна од великих мањкавости југословенске теорије и праксе је неизграђеност, неконкретизованост, неоперативност бројних (добрих) замисли, идеја, пројеката. Свакако је значајан ограничавајући фактор био то што су често такве (идеолошко-политичке) замисли, у односу на објективне и субјективне југословенске односе, биле неизводљиве, упркос великом напору и утрошеним средствима (на пример, концепт минулог рада, концепт тоталног самоуправљања у смислу одлучивања свих о свему итд.). Зато се често остајало на сигурном изходишту велике, основне замисли (што је такође давало изглед веће „научности”), него што би се ишло у прецизирање и конкретизовање основних начела, емпиријско тестирање понашања субјеката и инструмената остваривања замишљеног преображаја итд. Можемо рећи да је ситуација слична и на подручју операционализације друштвене својине.

Од идеолошке идеје, замисли, иницијативе о друштвеној својини на подручју друштвених наука и економије, највише што је учињено је корак ка обликовању основних начела, критерија (друштвено) економске садржине друштвене својине. Остало је више или мање отворено, недорађено питање, операционализације тих начела, помоћу одговарајућих економских, правних, политичких, социјалних итд. инструмената, што по М. Лабусу значи други наредни (нужан) степен у изграђивању теоријски и практично заокруженог система друштвене својине.

Трећи, „најнижи” ниво системске изградње (3) је идентификација субјеката, чији значајан део интереса, потреба, мотива је (егзистенцијално) везан за емпиричко, практично функционисање основних начела; *ex ante* и *ex post* одређивања и утврђивања правила, тенденција њиховог одношења, који доприносе (директно или индиректно) постепеном реализовању тих начела (с коришћењем предвиђених, као и нових, инструмената).

Суштина свих облика својине је однос међу људима, с обзиром и поводом њиховог односа према стварима. Код друштвене својине је суштински преобрат у томе што се покушава увести рад као основна детерминанта односа међу људима уопште, као и односа између људи и ствари.

И. Максимовић утврђује да се рад у социјализму појављује у битно другачијој улози и значењу него што је то у простој робној производњи, или у другом облику приватне робне производње. То се најпластичније изражава у економско-политичким функцијама и диспозицијама, које се у социјализму испољавају као јединствене функције рада. У њој су интегрисане бројне историјски настале функције, које су реализовале различите друштвене групе (класе, слојеви), а сада су дате удруженом раду (раднику):

- непосредне производне функције,
- функције непосредне организације микроекономије (у којој се рад појављује, такође, у класичним функцијама предузетништва и иноваторства, у власничким функцијама заштитника средстава и носилаца ризика и успеха при економизирању са средствима),
- координатор у функцијама макроорганизовања привреде и општедруштвених и политичких (делегатских) функција.

При таквом полазишту морамо учинити одговарајуће помаке и у нашем поимању расподеле према раду. Наиме, у свакој од наведених функција говоримо о раду, али различитог квалитета, квантитета и интензивности, који остварује доходак (било директно – производна, иноваторска и предузетничка функција, било индиректно – друштвено-политичке функције).

Због тога И. Максимовић истиче да расподела према раду значи да рад учествује у дохотку с обзиром на његов целокупни допринос:

- у физичкој репродукцији текућег, живог, ангажираног рада, преко категорије „потребног рада” (који мора представљати нормативни елемент категорије друштвених трошкова);
- у друштвеној репродукцији целокупног рада и свих потреба (преко опште и заједничке потрошње);
- у физичкој репродукцији потенцијалног рада (незапослени).

(3) Операционализацију система друштвене својине у виду три нивоа развио је М. Лабус, *Неки инструменти остваривања друштвене својине, Теоријско-методолошки проблеми изучавања друштвене својине у Југославији*, Центар за марксизам Универзитета у Београду, Правни факултет у Београду, Београд, 1984.

У расподели према раду обухваћена је такође, и расподела целокупне масе потребног и вишка рада садржаног у дохотку, с обзиром на све функције које рад реализује у самоуправном начину привређивања (4).

Међутим, када је реч о нормативном аспект у тог питања, онда заправо нема суштинских промена – још увек нас, пре свега, интересује регулација статуса, функција, овлашћења, права итд, сваког појединачног члана друштва, радника или грађанина. У том смислу наглашавање преласка од индивидуалног ка заједничком субјекту (друштво) више смета него што подстиче (јер означава брзоплет скок на виши ниво апстракције, регулације) одговарајућу доградњу исходишта – односно положај и улогу појединаца и организација удруженог рада у друштвено-својинском систему.

Радник још увек има неке врсте класичног приватносвојинског права над својом радном снагом (као и пре) и признаје се утицај подруштвљености производног процеса, из чега логички произлази другачија улога рада (бар при раду са друштвеним средствима, али и у раду са средствима за производњу у индивидуалној својини, мада више посредно – преко пореза, доприноса), будући да је реч о производном ангажовању сваког радника у процесу производње и о спајању друштвених и приватних средстава, из чега логично произлази да производи, односно користи, који су резултат производње, не могу искључиво припадати оном који ради (који као и у систему приватне својине изискује правну надградњу за несметани рад). Стога сматрам да је сам развој производних снага и производних односа по властитој логици довео до наведене трансформације. При таквом прокламирању друштвености често се заборавља на изворног субјекта, на радника који у претераном потенцирању друштва, друштвености, не налази самог себе.

И. Максимовић наводи два разлога зашто су правни институти који се односе на друштвену својину неодговарајући. Први је у томе што постојеће законодавство не разликује у довољној мери нормативно и позитивно: низ законских одредаба (прописа) се заснива на претпоставкама нечега што наводно постоји и функционише, међутим у привредно-политичкој стварности односи су сасвим другачији. Други разлог се односи на недовољну операционализацију правног уређења друштвене својине. Правници, за разлику од економиста (који морају идентификовати критеријуме, токове, субјекте присвајања), резонују дедуктивно при обликовању правно-својинске регулације, полазећи од постојећих правних норми. При томе ипак не смеју остати само на нивоу декларативних, уставних одређења, већ их морају „преточити” у

(4) И. Максимовић, *Поглед на развој критичке теорије друштвене својине...*, „Комунист”, Београд, 1985.

оперативне правне норме грађанског (па и кривичног) права, које конкретизирају врсту и обим овлашћења на нивоу практично постојећих правних (привредних) субјеката.

У нормативном систему уставног и постуставног законодавства, низ основних права (право на рад, право на расподелу према раду) није био на одговарајући начин поткрепљен примереним правним инструментима, није било одговарајуће правно-економске разраде начина употребе друштвених средстава.

Економски принципи употребе друштвених средстава, економске законитости, нису правилно интерпретирани, нити су били преведени на правни језик, у правне законитости.

Све ово је допринело томе да је увођење институционалног системског концепта друштвене својине (који је са Уставом и постуставним законодавством седамдесетих година доживео своје теоретско заокруживање уз истовремени свој врхунац и крај), мада формално „тржишно” и „децентрализовано”, ипак по актерима одлучивања и снагама деловања система једнострано – у суштини то је време снажног пораста телеолошких снага, доминације политике над економијом, доба снажне дезинтеграције друштвене својине” (5).

Сукобе економских и правних становишта, којих у последње време није мало, не треба схватати као посезање у аутономију правне теорије, правне логике, иако сматрам да у садашњим неправничким, социолошким и економским дискусијама постоји извесна одбојност и критика преовлађујућег правног, нормативног уређивања свих подручја живота. На ове бројне, често добро аргументоване критике, право није дало адекватне одговоре, мада их у свом арсеналу сигурно има.

И. Максимовић утврђује две битне карактеристике критичко - теоријског концепта друштвене својине:

1. Расподела у условима друштвене својине мора се заснивати на раду и радном доприносу, а не на монополу производних чинилаца (као и рада – радног места);

2. Доходи се морају приближавати стварном доприносу производних чинилаца, из чега они извиру на микронивоу, док на макро-економском нивоу расподела дохотка (примарна и секундарна) мора респектовати шире циљеве самоуправне економије у смислу проширене репродукције, пуне запослености, развоја итд (6) (што је у

(5) И. Максимовић, *Теоријски проблеми друштвене својине и перспективе промена економског система*, Криза југословенског економског система, САНУ, Београд, 1986, стр. 122. Види: И. Максимовић, *Осврт на однос економије и права у вези са репродукцијом друштвене својине у постуставном законодавству*, Теоријско методолошки проблеми изучавања друштвене својине у Југославији, Центар за марксизам Универзитета у Београду, Правни факултет у Београду, Београд, 1984.

(6) Видети И. Максимовић, *Поглед на развој критичке теорије друштвене својине и њена емпиријска верификација у југословенском самоуправном систему привређивања*, Противречности друштвене својине, „Комунист”, Београд, 1985. И. Максимовић, *Теоријски проблеми друштвене својине и перспективе промена економског система*, Криза југословенског економског система, САНУ, Београд, 1986.

одређеној противречности с аутоматизмом робне производње, где робни произвођачи, следећи свој властити интерес, спонтано доприносе задовољавању заједничких и општих друштвених интереса).

Управо покушај остваривања ширих интереса у расподели дохотка (што се покушава, при недостатку „таквог самоуправног аутоматизма”, постићи са тзв. друштвеним усмеравањем расподеле дохотка) вероватно је пробни камен на којем је досадашњи концепт (институционално-системски правац) друштвене својине заувек пао. Без механизма (тржишне) присиле, који једини може остварити спонтану конвергентност робних произвођача у реализацији властитих и друштвених интереса, не може деловати никакав институционализован и нормиран систем свесног, субјективног усмеравања производње, алокације, расподеле.

Расподелу према раду, као срж друштвено-својинског присвајања, у одређеном смислу проблематизује и А. Бајт. У складу са другачијим разумевањем материјалне и вредносне особености предмета (друштвене) својине (као дисконтирање њихове будуће корисности) заузима се за већу усмереност на будућност, односно садашњост (тржишност) и при вредновању доприноса рада као чиниоца процеса производње. Утврђивање сложености рада, прерачунавање квалификација радника на условно квалификованог радника, све до данашњих нерешивих проблема у вези с јединицом простог рада (као механизма за награђивање доприноса производног рада), у неком је смислу вештачка конструкција без коначног суда – тржишта, које потврђује или одбацује такве *ex ante* рачунице (ради илустрације А. Бајт наводи чињеницу да је 1980. године лични доходак рудара био за 30% виши од просека индустрије и рударства, док су још у 1969. години лични доходи рудара заостајали за 6% од просека).

А. Бајт не одбацује нити умањује значај расподеле према раду, напротив – за важан циљ привредног и правног система поставља императив изузимања из личних доходака свих елемената који нису резултат рада већ учинак и допринос осталих фактора производње. Такво изузимање нерадних доходака не може бити препуштено доброј вољи самоуправних организација. Оне могу да расправљају само о различитим (ограниченим) модалитетима изузимања, а не о томе да ли би такве дохотке изузели или не (трансформација самоуправног одлучивања из права у обавезу). Систем би морао спречити присвајање нерадних доходака и у приватном сектору (савремени систем опорезивања). С тим би отпала већина суштинских резерви у односу на функционисање и ширење тог облика својине.

У складу са својим појмовањем тржишне привреде, односно привреде уопште, А. Бајт формирање релативних личних доходака повезује у првом реду са развојним степеном привреде (паралелно са повећањем развијености смањују се разлике у личним дохоцима), што је у извесном смислу релативно неутрална карактеристика привредног

и друштвеног уређења (система). Зато сматра да расподела према раду не може бити одређујућа *differentia specifica* друштвене својине. Тиме долазимо до новог, тешко решивог проблема: у чему је специфичност друштвене својине на којој она стоји или пада.

А. Бајт је тражи у смеру успостављања „стварног самоуправљања на микро и макронивоу” (што значи раскид са његовим дугогодишњим схватањем друштвене својине и самоуправљања као потенцијално самосталних и неповезаних ентитета). Ако би сваки члан друштва (запослени и незапослени) могао одлучивати тако да у одлукама буде обухваћен и његов парцијални интерес, тада би такво самоуправљање (свакако не само као право, већ посебно у садашњим односима много више као обавеза – што претпоставља коренит заокрет у садашњем разумевању и практичном употребљавању, боље рећи – злоупотребљавању самоуправљања) могло значити битну карактеристику друштвене својине. Тај концепт захтева даљу разраду, посебно при расподели овлашћења одлучивања (управљања и руковођења) унутар радног колектива (руководећа линија, самоуправна линија, друштвено-политичка линија), рашчишћавања својинских права, обавеза, одговорности између организација удруженог рада и ширег друштва.

Овде треба напоменути да је интенција законодавства седамдесетих година (Устав, ЗУР и др.) била прилично једнозначна у том погледу – уводити привређивање с друштвеним средствима у интересу радника и друштва. Питање је како увести шире интересе мимо парцијалних (радник, колектив). Свако прописивање, ограничавање, је нужно спољашње, административно – без обзира на то да ли се заснива на научно утврђеним или волунтаристички, политички, идеолошко конструисаним претпоставкама. Садашњи систем усмеравања расподеле дохотка такође има бројне, сасвим прихватљиве елементе, па ипак не даје жељене резултате.

Концепт „стварног самоуправљања” био би остварен ако би се целокупни вишак производа (чија расподела по А. Бајту има одлучујући значај за својину, пошто је расподела потребног производа системски неутрална јер служи само за обнову потрошених објективних и субјективних чинилаца) расподелио између свих чланова друштва. При томе би се целокупна заједничка и општа потрошња морала финансирати из личних доходака (што је обратан тренд од садашње праксе, пошто се све чешће за те намене захвата део дохотка пре расподеле личних доходака – а без тога би добар део заједничке и опште потрошње био укинут, с обзиром на то да је лична потрошња код нас, услед достигнутог нивоа развијености, усмерена претежно на задовољавање материјалних потреба, велико је питање привредна рационалност бројних облика заједничке и опште потрошње).

Ипак, основно питање остаје отворено – како расподелити вишак производа и колики његов део треба да улази у личну потрошњу.

Друга значајна карактеристика друштвено-својинског присвајања (прва је већ разматрана – рад као основа присвајања) по концепту критично-теоретског смера (7) је неминополисаност друштвених, производних средстава. Недостатак монопола на друштвеним средствима би требало да значи да сви чланови друштва (запослени и незапослени) имају једнаке могућности да раде са њима. Генезу тог начела налазимо у Марксовој схеми потпуне конкуренције власника капитала, чији је резултат изједначавање дохотка по јединици капитала који се улаже у репродукцију. У односу на све чланове друштва, из аспекта средстава производње, то би значило „слободан приступ”, формална ситуација потпуне конкуренције свих чланова друштва за радна места. Управо је то начело, како у квалитативном (подела на запослене и незапослене ни најмање не узима у обзир поделу на способне, високопродуктивне и слабе, нископродуктивне раднике), тако и у квантитативном погледу (25% радно способног становништва Југославије – урачунавајући и привремено запослене у иностранству – незапослено је) (8), остало у највећој мери неостварено.

А. Бајт утврђује да нема никаквог смисла операционализовати начело немонополизованости друштвених средстава у смеру потпуно конкурентног права сваког да ради у било којем процесу рада с друштвеним и приватним средствима (друштвено-економско право на рад), јер је то технички неизводљиво (равнотежа би била достигнута ако би радници по јединици времена у свим процесима добијали једнаке дохотке и када би био изједначен, такође, и број радних часова по раднику (9). Истовремено се заузима за већу мобилност радника унутар и између организација удруженог рада, за конкуренцију међу радницима, за „отвореност сваког радног места” (10), везивање запослености за продуктивност рада (11), за постепену трансформацију незапослености из „невољне незапослености” (када су незапослени и добри, продуктивни радници) у „вољну незапосленост” (када су незапослени нерадници, ниско продуктивни радници) и незапосленост која је резултат промена у технологији, односно тржишних кретања (пов-

(7) Видети И. Максимовић, *Теоријске основе друштвене својине*, „Савремена администрација”, Београд, 1975.

(8) И. Максимовић, *Осврт на однос економије и права у вези са репродукцијом друштвене својине у постуставном законодавству*, Теоријско методолошки проблеми изучавања друштвене својине у Југославији, Центар за марксизам Универзитета у Београду, Правни факултет, Београд, 1984.

(9) А. Бајт, *О неким отвореним питањима друштвене својине*, „Преглед”, бр. 11-12, 1982.

(10) А. Бајт, *Изједначавање личних доходака за једнаки рад*, „Господарска гигања”, август 1985, стр. 49.

(11) Д. Шошкић се при критеријуму доступности друштвених средстава заузима за „монопол” природне надарености, већих радних способности, бољих резултата рада. Д. Шошкић, *Методолошко-теоријски концепт друштвене својине и његово остваривање у пракси*, Теоријско методолошки проблеми изучавања друштвене својине у Југославији, Центар за марксизам Универзитета у Београду, Правни факултет, 1984.

ременог карактера). Тако и при остваривању, односно конкретизацији начела конкуренције за радна места, отворености (несталност) радног места, треба учинити значајан корак напред, јер бисмо тиме могли одлучно допринети увођењу духа и начела тржишне привреде унутар радних колектива. Без динамичног, флексибилног, тржишног концепта радног колектива, тешко је говорити о тржишном концепту привреде, односно друштва у целини.

Друштвена својина, у виду југословенског практичног конструкта, одлази с економске и политичке сцене. Неразвијеност економске, политичке, социокултурне димензије југословенског друштва, била је битан чинилац њеног дебакла. Међутим, концепт критичке теорије друштвене својине остаје значајан допринос светској ризници модела, опција и стратегија (потенцијално) ефикасних као и хуманих друштвено-економских облика.

(Примљено 30.06.1990)

dr Bogomil Ferfila,

Assistant Professor of the Faculty of Sociology and Political Studies in Ljubljana

PROFESSOR MAKSIMOVIĆ – ONE OF THE CREATORS OF CRITICAL THEORY OF SOCIAL OWNERSHIP

Summary

Social ownership has always meant an a priori and untouchable foundation of Yugoslav socialist society, which limited social sciences and first of all sociology and economy in their attempts to determine its essence, elements and scope. This is why for quite a long time there were discussions between two directions in the theory of social ownership: institutional-systemic (which opts for the lack of market economy and of property nature of social ownership), and the critical-theoretical conception, whose main protagonist is Ivan Maksimović. The author elaborates basic elements of that second conception, while emphasizing the contribution of Ivan Maksimović. Particular attention is dedicated to the role of distribution according to the work invested, as a constitutive element of social ownership. Although insufficient development of Yugoslav practice caused the disappearance of social ownership from the historical scene, the author submits arguments for the conclusion according to which the critical theory of social ownership has been a significant achievement for the treasury of models, options and strategies of (potentially) efficient and human socio-economic systems.

Key words: *Social ownership. – Distribution according to work invested. – Selfent type of socialism.*

dr Bogomil Ferfila,

Chargé de cours à la Faculté de sociologie et d'études politiques de Ljubljana

LE PROFESSEUR MAKSIMOVIĆ – UN DES CRÉATEURS DE LA THÉORIE CRITIQUE DE LA PROPRIÉTÉ SOCIALE

Résumé

La propriété sociale a été toujours la base a priori et indéniable de la société socialiste yougoslave, ce qui imposait des limites aux sciences sociales, avant tout à la sociologie et à l'économie, lorsqu'elles devaient définir son essence, ses éléments et ses portées. C'est pourquoi un débat a été mené pendant longtemps entre les deux courants dans la théorie sur la propriété sociale: le courant institutionnel et systémique (qui préconise l'absence de l'économie de marché et de la nature de propriété sociale) et le courant critique et théorique dont le principal protagoniste est Ivan Maksimović. L'auteur expose les éléments de base de ce deuxième courant et souligne les contributions d'Ivan Maksimović. Une attention particulière est accordée au rôle de la répartition selon le travail fourni comme élément constitutif de la propriété sociale. Bien que le sous-développement de la pratique yougoslave ait provoqué le retrait de la propriété sociale de la scène historique, on expose des arguments en faveur de la conclusion que la théorie critique de la propriété sociale a été une contribution importante au trésor des modèles, des options et des stratégies des systèmes socio-économiques (virtuellement) efficaces et humains.

Mots clé: *Propriété sociale. – Répartition selon le travail fourni. – Socialisme autogestionnaire.*